

SLOVÁCI V PETROHRADĚ – BARVITĚ A KRITICKY, SE SMYSLEM PRO PARADOXY DĚJIN

Словаки в Петербурге. Slováci v Petrohrade. Редакторы О. В. Акбулашова, И. М. Порочкина. Издательство „Глобус“, Санкт-Петербург 2006.

Vynikající sborník sestavili ruští bohemisté a slovakisté na téma *Slováci v Petrohradě*: je to téma atraktivní, pozoruhodně reflektující paradoxy dějin, mnohem více než naše sporé politologické analýzy ukazující reálný život lidí v politice uprostřed národnostních tlaků a víru převratných událostí 20. století: kdo si myslí, že je to jen minulost bez souvislosti se současností, mýlí se. Jako by slovenská emoce ovládla i jednu z editorek a autorek sborníku, zkušenou I. M. Poročkinovou, neboť se nám hned v úvodních větách svého úvodu (Вместо предисловия) snaží namluvit, že Slovinci a Chorvati patří k západním Slovanům. Těžko říci, zda je to charakteristika politická nebo zda se autorka nechala unést jejich současným geopolitickým začleněním, ale běžná jazyková charakteristika je ovšem jiná, i kdyby proti pojetí Poročkinové dnes oba národy příliš nenamítaly.

Ve svém náčrtu rusko-slovenských vztahů se noří do hluboké minulosti a nevím, zda při tom nepodléhá spíše mytickým představám než historicky doloženým faktům. Nevím, zda o části obyvatel Velké Moravy lze mluvit jako o Slovácích nebo zda je vůbec možné mluvit vzhledem k té době o národech v dnešním slova smyslu, spíše o jejich předchůdcích – rozhodně však Velká Morava do této tradice patří. Zmínka o Morici Beňovském (1746–1786, píše se v různých jazycích různě) ukazuje na relativitu národnosti: byl to Slovák, Polák, Maďar? Pocházel snad z polsko-slovenského rodu od Trnavy, tedy z Uher: tehdy se vše chápalo přece jen jinak než v následujícím národně vypjatém 19. století. V roce 1806 se v Sankt-Petěrburgu usadil portrétní malíř Ján Rombauer (1782–1849) na pozvání senátora Iljinského, s nímž se seznámil v lázních Bardejov. Jistě nejvýznamnější postavou byl rektor Petrohradské univerzity, ekonom Michal Baluďanský. Autorka se dále zmiňuje o vlivu idejí J. Kollára a P. J. Šafárika na slovanskou koncepci, píše o významné studii A. M. Pypina a V. D. Spasoviče *Обзор истории славянских литератур* (1865), o působení Michaila Fjodoroviče Rajejského (1811–1884) na řadu Slováků – tu by bylo třeba se výrazněji zmínit o E. Štúrovi, což tu krátce učiníme.

Jde především o Štúrovův spis *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft, Botschaft eines Slowaken vom Jahre 1855 an alle slawischen Völker* (rukopis vznikl nejpravděpodobněji roku 1855, bratislavské vydání Josefa Jiráska je z roku 1931) a jeho ruské souvislosti; vše pak vrcholí tzv. Pypinovým epitafem josefismu (F. Wollman) z roku 1865 (jde ovšem o jeho *Обзор истории славянских литератур*). Především je nutné pochopit poetiku původního titulu a podtitulu, tedy *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft, Botschaft eines Slowaken vom Jahre 1855 an alle slawischen Völker*. Je to tedy výzva národům, poslání, dopis, který se obrací ke všem slovanským národům, je to vize, i když utopická, je to určitý program, i když neuskutečnitelný, ale vycházející z dobové, možná příliš emotivní analýzy poměrů v určitém zlomovém momentu slovanských i slovenských dějin.

Štúr ve své německy psané knize klade proti sobě Západ a Východ a na Západě nachází dost různých vad, zejména nestabilitu a neustálé násilné změny (citujeme přesně podle Jiráskovy edice, tedy s původním pravopisem):

„In politischer Beziehung stürzt der Westen aus absoluten Monarchien in konstitutionelle Staaten, aus diesen wieder in politische und zuletzt in sociale und communistische Republiken, wo dann Alles mit Auflösung der Menschheit und Vernichtung jeder Menschlichkeit endet. Diese Überstürzen hat noch das Fatale an sich, daß der Westen einmal in diesen Strudel der Bewegung dahingerissen, in demselben nicht aufzuhalten ist. Das ist kein Halt und keine Ruhe, hier will alles vorwärts, hier drängt alles, hier pocht alles, hier erblickt alles das endliche, ersehnte Glück – im Verderben! Revolutionen auf Revolutionen werden da folgen und nach einer jeden, werden die Völker des Westens schlechter daran sein, ale früher. Die nachkommenden Generationen werden immer toller und schlechter, sie leben schon in dieser Luft, sie schöpfen aus ihr ihre Nahrung; die Erziehung trägt das Gepräde des westlichen Zeitgeistes; ist schlafl, matt, entsagend aus Grundsatz jeder Stren-

ge; Verweichlichung, Genuß, Üppigkeit, tritt immer mehr an die Stelle der alten Entbehrung, des Ernstes, der alten Thatkraft: rollen also mögen die Räder des Wagens fort, denn umzukehren sind sie nicht, rollen mögen sie mit den Geschlechtern des Westens, bis nicht ein mächtiger Arm am Abgrunde si aufhält. „Naopak u Rusů vidí přichylnost k carovi a jeho autokracii: „In Rußland hängt das Volk an seinem Gosudarj, dem Cären, mit unendlicher Liebe und Begeisterung, erweist ihm jeden Achtung und Ehrfurcht, die auch zum Besten des Ganzes fortbestehen und sich immerfort in dieser Innigkeit und Frische erhalten möge, unterordnet sich unter die Gebote der Cäre mit Freuden in der Übersetzung, seine Cäre könnten unmöglich Böses für das Volk anstreben, bringt bereitwillig selbst die größten Opfer dar, doch in allem diesen findet kein Verständiger einen serwilen Zug.“ (Citujeme z Jiráskovy bratislavské edice s českými anotacemi z roku 1931 – podrobněji viz naši studii *Das Slawenthum* und die Welt der Zukunft Ludovíta Štúra, edice Josefa Jiráska, Wollmanovy Slavismy a antislavismy za jara národů a jejich přesahy, v tisku.)

Štúrovo plédování pro ruštinu jako jediný spisovný slovanský jazyk je příznačné: („Alle die slawischen Literaturen mit Ausnahme der russischen sind auf kleinere Stämme u. folglich kleine Gebiete beschränkt, demzufolge könnte in der Wahl der allgemeinen slawischen Literatur-Sprache nur die Frage zwischen der altslawischen Sprache u. der russischen Sprache entstehen.“). V tomto případě má ovšem moderní ruština oproti staroslověštině jasné výhody.

F. Wollman ve své knize *Slavismy a antislavismy za jara národů* (1968) zcela zřejmě Štúra kritizuje, ale není to kritika zdrcující, i když je ostrá. Kdyby si Wollman myslel, že Štúrův spis je plytký paskvil, jistě by mu nevěnoval tolik místa a v kapitole o „bratruškách“ by tak nedominoval: ta je v podstatě celá takřka výlučně o Štúrovi a jeho rusofilském díle. Důvody, proč tento Štúr u nás za doby socialismu nevycházel, jsou Wollmanovi zřejmě (kritika marxismus, i když je to vlastně pár řádků) a sám tuto kritiku vlastně dotváří nekompromisními komentáři k tématu Marx, Engels a Slované. Především Wollman hledá, nachází a poněkud demonizuje hlavního Štúrova inspirátora. Když srovnává Štúra s Gercenem, zjišťuje, že silný vliv na něho musel mít Michail Fjodorovič Rajevskij, církevní činitel, k němuž se dnes Rusové zase pokorně vracejí. Především to byl úspěšný neoficiální diplomat a citlivý propagátor carismu v zahraničí, sugestivní šířitel pravoslavi: působil jako kněz při pravoslavných chrámech ve Stockholmu a zejména ve Vídni, kde působil celkem 42 let. Štúr musí ve svém výkladu především popřít šanci Poláků být místo Rusů takovým vůdcem Slovanstva (v Polsku idea panslavismu začala, nikoli u obrozeneckých Čechů) a to je vůbec nejobtížnější, nicméně i s tím se Štúr vypořádal tak, že Poláci si podle něho jako národ vystačí sami – jako červená nit se Štúrovým spisem vine polemika s Gercenem a Havlíčkem.

Ani Štúr však nemůže být vždy důsledný: to, co Rusům vytýká, je ovšem nevolnictví. Wollman také správně upozorňuje, že Štúrův spis vznikl jindy, než soudil Pypin (podle V. N. Korableva to bylo v letech 1854–55: je tu zmínka o Ludvíku Napoleonovi jako o prezidentovi): z toho vyplývá, že *Das Slawenthum* vznikalo postupně navrstvováním, přičemž ta podstatná vrstva se rodila před Krymskou válkou, která možnosti Ruska podlomila. To, co Wollman jako kritický duch Štúrovi nejvíce vyčítá, je jeho pravoslavné vidění slovanských dějin, zejména husitství jako svérázného návratu k ortodoxii (to, že husitství vzniká v lůně všeobecné církve, je zřejmé, ale nelze na druhé straně nevidět ani popírat východní prameny herezí, z nichž se rodilo a jimiž se hlubinně inspirovalo a které procházely ortodoxními teritorii).

Tu se také rodí to podstatné, co je snad nejdůležitějším potenciálním přesahem Štúrova spisu, totiž linie pozdního slavjanofila, kataklyzmatického lyrika F. I. Tjutčeva (jeho diplomatická kariéra a přichylnost k carismu, stejně jako jeho báseň Ruská geografie, kde se hranice Ruského impéria kladou mezi řeky Ganges, Nil a Labe, je notoricky známa), Nikolaje Jakovleviče Danilevského (1822–1885) jako autora Ruska a Evropy a T. G. Masaryka, jenž mu stejně nazvaným německy psaným spisem odpověděl a ovšem Josefa Holečka s jeho dílem publicistickým i prozaickým.

Nicméně úvod I. M. Poročkinové, která mezi Slováky jaksi automaticky zařadila i T. G. Masaryka, který Petrohrad ovšem také navštívil (byl to arciť Slovák, ale moravský), ale zcela oprávněně i další (Vladimír Krivoš, 1865–1942, z Liptovského Sv. Mikuláše, samozřejmě Dušan Makovický, 1866–1921, Tolstého lékař a autor Jasnopoljanských zápisků, tolstojec Albert Škarvan, 1869–1926). Ovšemže součástí rusko-slovenských styků je také anabáze československých legií. Škoda, že se au-

torka nezmínila o rusko-, resp. sovětsko-slovenských vztazích v době tzv. Slovenského štátu (první samostatné Slovenské republiky), kdy byl cílů politický i kulturní ruch, jenž Slováci nyní dílem znovu objevují, ruch politicky poněkud kontroverzní také vzhledem k osudu původního Československa.

Vynikající studií přispěl V. V. Michajlenko (Академическая и государственная деятельность М. А. Балугьянского). Rodák ze Zemplínska (Vyšná Olšava u Tokajka, 1769–1847), z uniatské rodiny, nositel vysokých carských řádů, se svými radami ze sféry ekonomiky stal pro řadu ruských reformátorů téměř nepostradatelný. O vysoké vážnosti, které se v carském Rusku těšil, svědčí nejen události jeho života, ale také jeho pohřeb a vztah cara Mikuláše k jeho odkazu. Známy bohemista Oleg Malevič píše ve své studii (Словацкие представители в Санкт-Петербурге в 1865 г.) o aktivitě Slováků v roce rakousko-uherského vyrovnání a ruské Etnografické výstavě. Neobyčejně barvitý je popis setkávání a banketů, jichž se slovenští i čeští hosté účastnili. Jeden z obědů se udál v domě kupce Lichačova na Něvském 58: domnívám se, že to byl děd proslulého medievisty D. S. Lichačova, alespoň soudě podle jeho paměti – škoda, že se k tomu Malevič nevyjádřil.

Týž autor velmi kompetentně pojednává o slovenských novinách (Slovenské hlasy) a novinářích v Petrohradě za první světové války: ukazuje se, že shody mezi Čechy a Slováky se dosahovalo jen těžce. I. M. Poročkinová a O. Malevič pak píše o slovenských novinářích (Блистательная плеяда словацких журналистов), a to o Bohdanovi Pavlů (1883–1938), Vladimíru Hurbanovi (1883–1949), Ivanu Markovičovi (1888–1944) a Jankovi Jesenském (1874–1945). Skvělý materiál z archivů carské ochranky přináší stať S. I. Andrejeva o petrohradském pobytu M. R. Štefánika (Петербургские адреса Милана Рацислава Штефаника), stejně jako dodatek o Štefánikovi jako astronomovi a Pulkovské observatoři (S. S. Smirnov) a práce V. D. Savického o Petru Karvašovi, která se již dotýká v podstatě nejnovějšího období rusko-slovenských vztahů a leningradských inscenací Karvašových her.

I když z hlediska faktografie a interpretace lze k sborníku občas něco namítnout, jde o cennou analýzu nejen rusko-slovenských, ale jako boční produkt také česko-slovenských vztahů, na něž my Češi máme někdy tendenci nahlížet idealizovaně a nepravdivě. Z tohoto hlediska je tato velmi kvalitní knížka svým srovnávacím pozadím hodnotná i v širší společenskovední dimenzi.

Ivo Pospíšil

PŘÍSPĚVEK K INTIMITĚ V NEJNOVĚJŠÍ POLSKÉ PRÓZE

Agnieszka Nęcka: *Granice przyzwoitości. Doświadczenie intymności w polskiej prozie najnowszej.* Para, Katowice 2006, 192 s.

Společenská proměna na přelomu osmdesátých a devadesátých let 20. století ve středoevropských zemích nepochybně zapůsobila na proměnu žánrového systému, ale i tematizovaných skutečností: ty, jež bývaly v minulém společenském uspořádání tabuizovány nebo považovány za periferní, se zpravidla v převrstveném systému dostávají na popřední místa. Spolu s tím se proměnil celý komunikační systém, jak píše v úvodu ke své knize Agnieszka Nęcka z katovické Filologické fakulty (s. 7), *nie da się ukryć, że znaczny wpływ na przemiany w literaturze ma system kapitalistyczny*. A dále ještě: *„Królowanie“ literatury popularnej również i stąd, że dziś rzeczy zarówno te materialne, jak i duchowe są towarami*. Literární dění lze skutečně přirovnat k supermarketu, který je emblémem spotřebního života dnešního člověka; porovnání vnesl do literatury již spisovatel a literární teoretik David Lodge, kterého český čtenář zná zejména prostřednictvím série tzv. univerzitních románů, méně z jeho studií teoretických o postmodernismu. V úvodu Nęcka připomíná, co může být a je v současnosti bestsellerem, jak se proměnily hranice mezi centrem a periferií z pohledu intimity (soukromí), což souvisí rovněž s narušením prostoru mezi osobním/cizím, s oslabením někdejší „normálnosti“ a s exploatováním určitých tematických okruhů, jako jsou sex, drogy, okultismus, homosexualita, cyberpunk aj. Paralely lze samozřejmě hledat v literatuře české